

ДЕЈАН МЕДАКОВИЋ
ПЕСМЕ И ПРИПОВЕТКЕ

ДЕЛА ДЕЈАНА МЕДАКОВИЋА

Дејан Медаковић
1922–2022
Сто година од рођења

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад, 2022.

Издавање ове књиге подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Аутономна Покрајина Војводина – Покрајинска влада

Град Београд

Дејан Медаковић

ПЕСМЕ И ПРИПОВЕТКЕ

ΠΕΣΜΕ

Бошко Сувајцић

О ПЕСМАМА ДЕЈАНА МЕДАКОВИЋА

„Видиш ли поворке наше,
Што са чежњом селица птица путевима уморно круже
Са дна Балкана па све до Сент-Андреје.”

(Д. Медаковић, „Враћање”, *Мотиви*, 1946)

„Без смене
Стражаримо.”

(Д. Медаковић, „Једна реч”, *Завештање*,
Београд, 29/30. април 1989)

Дејан Медаковић се као песник стидљиво објавио 1946. године, невеликом збирком песама *Мотиви* (издање аутора, Београд)¹. Каменови се појављују двадесет година потом (Београд: Просвета, 1966; 2. изд. Нови Сад: Прометеј, 1999). Следи *Умир* 1987 (Београд: СКЗ); затим *Ниска* (*Њесме из болесничке собе*) (Крушевац: Багдала, 1989); *Завештање: изабране њесме* (Сомбор: Народна библиотека „Карло Бијелицки”, 1994); *Знак на сипеју: њесме* (Београд: СКЗ, 1994); *Све чудније је чудо: сабрране њесме* (Нови Сад: Прометеј, 2000).

¹ Евоцирајући сећања на дружења у чувеној Симиној 9а, Добрица Ћосић је, према сведочењу Б. М. Михиза, о Дејану Медаковићу у дневничким сећањима из 1946. и 1947. записао следеће: „Дејан Медаковић, студент историје уметности, пише песме; он је, ваљда, после рата први у Србији приватно објавио збирку песама ‘Мотиви’, а ја сам му у ‘Младом борцу’ објавио ‘Запис о Баху’. Из Загреба је, богат је, добро живи. Велики имитатор, скупља вицеве и анегдоте, главни ерудита Симине 9а, а нашао се са овима овде на линији декаденције” (Михиз 1990: 147).

Поседна издања песама у периодици крећу од 1940. године: „Дубровнику”, у *Дом и школа*, год. 2, бр. 8-9, 1940, стр. 518; „Записи о Баху” (песма у прози), *Млади борац*, год. 3, 92, (18. 7. 1946); „Крај радија”, *Лейхойис Майишце српске*, год. 120, књ. 356, св. 3 (1946), стр. 189; „Мотиви”, *Млади борац*, год. 3, бр. 110 (21. 11. 1946), стр. 6; „Летопис”, *НИН*, год. 3, бр. 108 (25. 1. 1953), стр. 9; „Балада о Сремским Карловцима”, *Дневник* (Нови Сад), год. 18, бр. 4482, (1-3. 1. 1959), стр. 19; „Стећак”, *НИН*, год. 11, бр. 521, (1. 1. 1961), стр. 12; „Глина”, *Лейхойис Майишце српске*, год. 140, књ. 393, св. 1 (1964), стр. 16; „Госпа од Шкрпјела”, *Лейхойис Майишце српске*, год. 140, књ. 393, св. 1 (1964) и др.

О разлозима за објављивање прве збирке Дејан Медаковић је у *Ефемерису* забележио следеће:

„У ратним данима писао сам песме и приповетке. Потајно сам се надао да ћу после рата наставити да се бавим књижевношћу, иако сам већ био опредељен за студије историје уметности. Веома свесно осећао сам да ме притискује обавеза да као сведок многих збивања у једној старој породици помно бележим све што сам видео и доживео. Слутио сам да немам право да све што сам видео, чуо и упамтио у мојој средини једноставно препустим забораву. Као да се у мени стално обнављало неко стање прекора, осећање кривице што се тако лакомислено и неодговорно понашам у односу на моју породицу, што допуштам да се кидају оне тако осетљиве нити из којих је саткана свака породична традиција. У том ратном раздобљу написао сам неколико песама и приповедака, и данас памтим незадовољство због своје немоћи да јавно саопштим све оно што сам преживљавао у критичним и кризним данима свога духовног sazревања. Као резултат тих мојих унутарњих немира појавила се 1946. моја збирка песама 'Мотиви'” (Медаковић 2022: 148).

У *Мојивима*, у првој песми, Дејан Медаковић призива Музу која ће га пратити до краја стваралачког века: „Радости стварања/ где си?” („Мозаик из Музеја”). Песма „Издаја из окупације” започиње другом максимом Дејана Медаковића: „Назовите ме како хоћете”. Мотиви који се помаљају у овој младалачкој поезији „једноставне и чисте фактуре” у потоњем стваралаштву Дејана Медаковића биће опетовани на начин који ће продубљивати резонантну кутију њиховог сординираниог трајања. Већ

у *Мотивима* срећемо ванредно успеле метафоре и раскошне песничке слике, као у песми „О мраку”:

„Његова недовољно запажена а свакако антологијска песма *О мраку* показује рафинман лиричара ходочашћа. У *мраку* су *крошње дрвећа ошворене црни кишобрани*, сугерише Медаковић...” (Ређеп 1999: VII)

Медаковић је рукопис прве збирке поверио на читање књижевнику М. М. Пешићу, познатом преводиоцу Јесењина. Пешић је песме добронамерно изабрао, изоставивши неке које би младом књижевнику могле донети друштвене непријатности. Еко како Медаковић у *Ефемерису* памти ове догађаје:

„Тада сам, захваљујући М. М. Пешићу, први пут суочен с опасностима које собом носи бављење књижевношћу у време када је целокупни јавни живот Комунистичка партија већ ставила под свој будни надзор. Па и тако, упркос Пешићевој добронамерној цензури, збирка песама 'Мотиви' штампана је као приватно издање. Било је то 1946. једино издање такве врсте у Србији, а дочекано је оштрим нападом Нусрета Сеферовића у часопису 'Младост'. Проглашен сам за декадента, за човека на беспућу, без снаге да схвати победоносне звуке новог доба. Та прва негативна критика и прво јавно жигосање мога имена у јавности нису ме посебно узбудили. Примео сам те грдње готово равнодушно, никако разљућено, нити су оне у мени будиле некакво осећање горчине и несхваћености. Више од ове јавне речи, болело ме је упорно уверавање мојих најинтимнијих пријатеља, Борислава Михајловића Михиза и Жике Стојковића, да је прозно писање мој једини и прави књижевни израз и да је најразумније да што пре престанем да пишем песме. Сматрали су да оне нису довољно изражајне, да у њима преовлађује прозни поступак, који је надвладао праву поетску реч. Такво мишљење нисам примао равнодушно, али сам и даље настављао да пишем стихове. Једино сам изгубио вољу да их, као пре, читам било коме. Једноставно, заћутао сам пред другима као песник и повукао се у себе" (Медаковић 2022: 148–149).

Срећом, Дејан Медаковић није за сва времена заћутао као песник, и данас, са ове дистанце, можемо рећи да је оставио иза себе врло релевантан песнички опус.

Рецепција поезије Дејана Медаковића није била адекватна њеном значају и књижевној вредности. Углавном су то поговори Медаковићевим збиркама песама са, додуше, врло афирмативним оценама угледних историчара књижевности и песника: Слободан Ракитић, „Песнички дневник Дејана Медаковића”, у: *Умир* (песме), Београд: СКЗ, 1987, 69–79; Предраг Палавестра, „Песме из болесничке собе Дејана Медаковића”, у: *Ниска: њесме из болесничке собе*, Крушевац: Багдала 1989: 75-77; Зоран Константиновић, „О песничком значењу нашег судбинског 'заувек'”, у: Дејан Медаковић, *Знак на сџеиу* (песме), Београд: СКЗ, 1994, 75–81. Треба поменути и зборник радова *Дејан Медаковић – научни и књижевни њор-џиреи*, Свеске Матице српске (серија уметности, св. 7), Нови Сад, 1993, са Свечаног скупа одржаног поводом 70-годишњице рођења Дејана Медаковића у Матици српској. Ипак, највишу меру ходочасничкој лирици Дејана Медаковића дао је његов вишедеценијски књижевни сапутник и саговорник, луцидни Драшко Ређеџ, у низу својих изврских есеја и студија.

Дејан Медаковић је био ходочасник српских светилишта који је посебно марио, речима Драшка Ређеџа, за „српски север”, за Подунавље и путописе српских сеоба. Српски север је за Медаковића лирска снага Дунава, рајске реке „јединства Европе”, репозиториј фрушкогорских манастира, уметничка сугестија тешке и тамне историјске судбине грофа Ђорђа Бранковића, повест означена сеобама и миграцијама које допиру до нашег доба, као израз невидљивог проклетства данашњице и недељивог тоталитета времена.

Српски север је вечити покрет, преплитање јаве и сна, сновидно и ирационално, несрећа и туга и избеглиштво, и мит о сеобама у фантазијском вртлогу речи и слика. Српски север је доживљај људи, света, историје и поезије. Накићен, орнаменталан, барокни. Српски север је Црњански, и мелодија „меланхолије, будног сна о другој обали” (Д. Ређеџ).

Српски север су *Пуџеви српској барока* Дејана Медаковића. Поезија као магија речи, имагинација као суштински елемент песничког талента, симболизација као кристализација стварности. Српски север је илуминација. Антологија илуминација, писана рукописом воде, рукописом равнице. Рукописом имагинативног, спонтаног, сновидног.

Српски север су, речима Динка Давидова, иконе и „иконописци српских сеоба”. У тим сеобама, у том вечном покрету, предмети се, неограничени, лишавају своје суштине, а боје, пастелно разливане, свога бивства.

*Време је за окрепљање
Заиста је време
Бићно је да сам већ прешао
Пола њуша.*

(„Време је за окрепљање“, 1986. - *Завештање, сџр.* 75)

Српски север је кристал. Чисто доба Петра Пајића. Снег. Џојсовски снег Војислава Деспотова, који пада на живе и на мртве, на сав видљиви и невидљиви свет. Српски север је Срем. И сећање на трагичну судбину Саве Шумановића:

*Срем је полагао под снегом
Опустео простор се шири
Црквени торањ ко копље
Из шутљиве пустиње вири.*

(„Сећање на Саву Шумановића”, 31. јануар 1988. - *Завештање, сџр.* 90)

Српски север је историја. Гроф Ђорђе Бранковић и судбина српског национа:

*Судбина ми је дала овај народ
Свезала с њиме све до мога краја
И открила ми све његове мане
Затамнила слику мога завичаја*

(„Мој народ 2”, 15. фебруар 1988. - *Завештање, сџр.* 90)

На устук Илариону Руварцу, који је, на основу позитивних историјских чињеница, изнео тезу да је гроф Ђорђе Бранковић био „варалица, једном речи: швиндлер у великом стилу”, трагични српски деспот био је један од првих заговорника идеје Српског севера, не само својим огром-

ним *Хроникама*, које су, до Рајићеве *Историје*, према Николи Радојчићу, биле „највећа српска књига”, већ превасходно својим животом. Сужањством. И смрћу у Хебу.

Друга лозинка у поезији Дејана Медаковића су *каменови*. Има ли, пита се један од највећих песника српског језика, академик Љубомир Симовић, у говору приликом уручења престижне награде која носи име Дејана Медаковића, а коју је ИК Прометеј покренула као признање за „дуго памћење”, ишта опречније од појмова *ефемериса*, мемоарске хронике, и *каменова*, из наслова најзначајније збирке песама Дејана Медаковића?! Камен испуњен трајном духовном твари која се мрви под прстима времена, и време зазидано у шупљину камена, као најтрајнијег залога непролазности, из кога се гради здање српских задужбина као залог трајања нација у времену и простору. Јер: „Од камена ником ни камена!”

Каменови (1996) Дејана Медаковића показују „рафинман лиричара ходочашћа”, чије песме сведоче „дуго, вечито, незавршено путовање” по српским светињама:

Говоре те песме дуго, вечито, незавршено путовање од Каленића до Хопова, и од Сент Андреје до Савине и Хиландара. Говоре, како смо писали још далеке 1964. као што у својим истинитим, инспирисаним часовима већ казују пасионирани глобтротери и егзалтирани младићи. Песма је ћутање или крај, говор или почетак. Увек у дијалогу са ранијом структуром, некадашњим исто песничким тренутком. А ове Медаковићеве песме стоје наднесене над златом и сребром наше медијевале и прошлости уопште, у жижи контемплације, у тихом, сординираном присећању. Оне не заборављају. И хитају да нам изнутра осветле манастирске фасаде и мртве градове, беспомоћне, усамљене стећке и чувене цркве. Да би нам на светло дана изнеле оно неотклоњиво зрно инстинкта и воље одакле је све потекло и коме је толико тога жртвовано (Ређеп 1999: IX).

Каменови српских задужбина означавају присуство њене културе у средњоевропском простору, али и епифанију аутохтоне лепоте. Манастија деспота Стефана Лазаревића је „Скривница лепоте / Последње уочиште снова” („Манасија”, *Каменови*, 1999²):

Помисао на ране миграције посткосовске епохе, српски север и наше вековно присуство у средњоевропском простору, најблиставија је баш из Манасије деспота Стефана Лазаревића. И са песмама Дејана Медаковића [...] Нигде као код Дејана Медаковића наш српски север и наша посткосовска епоха нису препознатљиво уграђени у наше памћење, у нашу укупну свечаност открочења (Ређеп 1999: VII-IX).

Звоно из Сент-Андреје још увек одзвања звуцима који су неповратно утекли испод куполе сећања:

Звоно

Утекли звуци

Враћања нема

(Д. Медаковић, „Сент Андреја”, *Каменови*, 1999²)

Камен из сфере мита једини уметност чарања и чар уметности. Магију речи и реч магије: „Симболика камена сеже у далеку прошлост и јавља се у главним светским религијама. Тако су у јудео-хришћанској традицији на камену биле исписане Божје заповести, а апостол Петар (Petrus, камен) стена је на којој је Христ одлучио да подигне своју цркву (Матеј 16 : 18). Камен је, као симбол и концепт, играо знатну улогу у поезији романтичара и симболиста, а није изгубио на значају ни код песника и писаца 20. века упркос свим променама на симболичком и семантичком плану” (Петров 2010: 29; в. Сувајџић 2018: 62).

По својим основним ходочасничким резонанцама, *Каменови* Дејана Медаковића кореспондирају са поезијом Васка Попе, пре свега са циклусом „Ходочашћа” из збирке *Усјравна земља*:

„Заборавља се често да је само неколико наших изузетних песника, на релацијама од Васка Попе до Светислава Мандића, у свим октроисаним, догматским, атеистичким временима, имало и снаге и храбрости да нас подсети магијом тихог усредсређеног стиха, на нашу баштину, на географију духа којој и иначе толико дугујемо. Међу њима је свакако, у првом, најранијем и најчаснијем реду управо Дејан Медаковић.” (Ређеп 1999: VI)

Каменови Дејана Медаковића попримају различита значења у зависности од историјског, легендарног, традицијског контекста: од надгробних стећака до задужбинских здања. Када пева о задужбини кнеза Лазара, Раваници, Дејану Медаковићу ће окосница песничке слике бити светељева глава и мотив обретења, апокрифно учитан у ткиво епске песме Вукове збирке. Песма о Котору ниче из темеља културноисторијског предања. С друге стране, Дечани и Звечан ће призвати у сећање чудотворна исцељења и монструозне злочине из традицијске и историјске повести српског народа:

Стећак

Камен у самоћи
Набрекла пустош
На њему незнана рука
Целом шаком прети

Котор

На длану
Поклоњени мртви град
Камене слутње
Не узбуђују више живе
У камен су претворени
Сви знаци препознавања

Раваница

За ваше сам очи сачувао
Своје осушено тело
Главу сам своју за ваше руке
Претворио у лопту
За игру убојиту (...)
Ви сте ми даровали моћ
Да омеђим све ваше збегове
Обретењем

Пећ

Згрчено тоне камен
Куполе зуре ко мртвац
Коме су заборавили
Да склопе очи

О христољубивој биографији светог краља Стефана Дечанског казује хагиографска литература, у два житија, Даниловог ученика и Григорија Цамблака, али ће култ Стефана Дечанског бити сачуван и у народним песмама, забележеним на територији Косова и Метохије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Македоније. Григорије Цамблак, на самом почетку житија, даје Стефанов духовни портрет: „Беше доброприсутан ка онама који говоре, тих речима, милостив према страдалницима, а толико се гнушаше гордости, да таквога није хтео ни погледати. Зато се срца и разуми свију распаљиваху у љубави према њему. И сав се беше начинио помоћником Вишњег и ка њему једноме гледаше.” Данилов ученик га пак назива христољубивим: „Но овај христољубиви муж, лишен толике славе, не само тога но и светлости својих очију, не застења, нити похули, но све трпећи, благодараше Бога за све што му се догодило, и речи пророка јављајући, говораше: Трпећи претрпех Господа, и послушаће ме.”

А ево како Дејан Медаковић сагледава трагичну судбину Светог краља мученика и узвишеност његовог задужбинског здања:

Звечан

У мраку Царевог града
Прогледао сам коначно
А стабло свете лозе
Рањавам својим видом
Крвника ако дочекам
Спокојно
Живећу као претња
Силнима.

Дечани

На зидовима
Небо и земља славе
Своје варљиво
Помирење
Опомене
Вериге времена
Свуда присутне
И Христ без доброте
Прети мачем

Дејанови *Каменови* су рески пресеци историјских епоха и раскошних сликарских визија:

Милешева

Остао је
А могао је отићи
Раскрилио је своју
Сањиву белину

Сопоћани

Сагнули су главе
У болу слушају
Казивање злореко
О својој будућности

Ново Брдо

Искован је задњи новчић
Продата свила
За последњу свадбу

Каменови су „мртвачке трпезе” српских стратишта и заветна места предачких окупљања:

Глина

Све што је могло остати
Стало је на камену плочу
Мртвачке трпезе
И шта сада да коначно
Оплакујемо?

Каменови су места на којима „Гласник шапуће о ноћи / Која не прима
женике” („Каленић”). Или, у песми „Госпа од Шкрпјела”:

На камену

Закопане у сребрне наде
Те руке, очи и срца
Некад су били живи

Уз Деспотов стони Београд, ту је и легенда о каменим сватовима, те
метафизичко порекло камене ловћенске самоће:

Бълград

И Деспот је већ видео
Да камење клизи
Молио је
Да се бар конак сачува
За старо гостољубије.

Мртво Дубоко

Понуде мртве
Разнели су камени сватови.

Ловћен

Ако знам порекло те самоће
И мрачну тајну немог остајања
Ако дочитам лажну повесницу

Прескочим међе царства уклетога
Већ сад откривам камене заклоне
За неко смерно будуће насеље.”

Попут стећака, и часних велможа, који почивају на својој земљи, на баштини, старањем вештих ковача и трудољубивих дијака, тако је и камен Студенице управо ту, „на доброј земљи”, смислом и лепотом занео:

Студеница

На доброј земљи
На баштини
Камен занео.
У зло време
У крајини
Трче чауши
На снивању
Да замрсе
Жеља плетиво.
„Сији свете
Клањам ти се
Јеси красан
Али кратак.”

Пишући о Дејановој *Свeјој Гори Фрушкојорској*, Драшко Ређеп ће посебно истаћи ходочасничку црту Медаковићеве песничке визије која се остварује и у научном и у књижевно-есејистичком дискурсу:

„Медаковић није марио само за физику тих манастирских здања која су, као што је познато, вишестолетно коначиште светог кнеза Лазара и последњег српског цара Уроша. Њега је озбиљно и путоказно узнемиравала метафизика укупног дешавања у тим богатим здањима, рушеним и обнављаним, девастираним и наново освећеним. Оно што је иначе рационални Скерлић више наслутио него проверавао тврдећи како се овде „писало и мислило за цео српски народ”, Медаковић је показао и доказао нијансирано, детаљно, надасве конкретно. Живот ових манастира је био истовремен са збивањима у европској култури и уметности. Тако је веома

логично што су у богато ткиво и штиво тих манастирских ризница донели свој атрибут и раванички монаси, и Рачани, али, у градитељском смислу, и славни архитекта Херман Боле који је у Гргетегу наново ситуирао своју сецесионистичку визију из загребачке православне Преображенске цркве. Овде је писао Лукијан Мушицки, овде је први пут Вук Стефановић Карацић чуо Филипа Вишњића и Тешана Подруговића, као и саму славну песму *Почейшак буне йройшв дахија*. Овде су свој јединствени списатељски бивак имали и Лаза Костић и Вељко Петровић. И овде је напoкон настала тако битна демократизација српске културе која и бригу о српској националној свести XVIII века одлучно из руку феудалне господе преузима грађанска, популистичка страст налик на сам закон. Треба ли и овде рећи да без Фенека не би календар Првог српског устанка изгледао тако како јесте, а без Крушедола не би било тог неопходног митског озарења наше баштине?”

Трећа усудна реч Дејана Медаковића је *завештање*. Завештање прати лични духовни путопис, Сремске Карловце и Загреб, али и Беч у коме се дешава чудесни сусрет лирског субјекта, песникове мајке и царице Марије Терезије 1915. године. А све је почело у Сремским Карловцима:

Све је почело овде, и радости прве снене,
Уранци први бели, одмор са дугих лутања,
Збегова су мрачних слике овде измивене,
Бичем су обиља овде шибана упорна ћутања.

„Балада о Сремским Карловцима” (1959; *Умир*, 1987)

Или, пак, непревазиђеним сећањем на детињство, које се преплиће и допуњује мемоарском и романескном литературом у *Ефемерису*:

Зрињевац број 15

Предуго се нисмо видели
Кућо мога детињства
Туђи животи које си примила
Изменили су ти лице
Неиздрисивим борама
Странци који у теби столују

Претворили су и мене
У туђинца
Који на неком непознатом језику
Дозива душе
Давних предака.

18. октобар 1987.

Песме Дејана Медаковића су лични именовани који већ насловима обухватају места „културе сећања” и оцртавају изванредно разуђене кругове историјске и митске судбине српског национа, али и европске историје: „Морача” (1966), „Дахау” (1964), који „Личи на казну / Изнад свих људских моћи”, „Хвосно”, „Јасеновац”, „Топола”, „Кајмакчалан”, „Шћепанпоље”, „Hofbibliothek” и др.

Академик Дејан Медаковић је деценијама утврђивао координате српског културног простора. Одговарајући на (имагинарно) питање Миодрага Матицког о ономе што је, по сопственом мишљењу, највредније остварио у својој невероватно богатој и разуђеној научној активности, Дејан Медаковић је посебно истакао:

„Монографије о Хиландару, Сентандреји, летопис Срба у Трсту, књига *Срби у Бечу* - то су дела која су ми помогла да утврдим оквир српског културног простора. Схватио сам да то нису само центри духовног руба већ нешто суштински далеко значајније за наш народ. Данас, иако су етничке мапе драстично измењене, када смо сведоци више таласа осека сеоба српског народа, појам наше периферије, заграничја и дијаспоре је знатно измењен. Поменути центри духовне снаге имају сасвим другачију улогу” („Могући интервју са академиком Дејаном Медаковићем”, Вејиновић 2007: 152).

Дејан Медаковић је писао бриљантну, осмишљену хронологију српске (али и опште) црквене и световне историје од самих почетака до наших дана. Како наглашава Љубомир Симовић, као историчар уметности, био је повесничар великих сеоба Срба у времену и простору, стално у епицентар постављајући Дунав, наглашавајући да је „господин Дунав” жила куцавица европске цивилизације и колевка њене историје.